

MODERN TÜRKİYE'DE SİYASÎ DÜŞÜNCE • CİLT 10
Feminizm

İletişim Yayınları 2942 • Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce 10
ISBN-13: 978-975-05-2996-2 (Ciltli) • ISBN-13: 978-975-05-0003-9 (Ciltli Tk. No.)
© 2020 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM
1. Baskı 2020, İstanbul

SAYFA ve KAPAK TASARIMI Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Berkay Üzüm, Emre Bayın

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11
Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,
Harbiye Mahallesi, Elmadag, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MODERN
TÜRKİYE'DE
SİYASÎ
DÜŞÜNCE

CİLT 10

Feminizm

GENEL YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge
İLETİŞİM A.Ş. ADINA SAHİBİ Tuğrul Paşaoğlu

EDİTÖR Tanıl Bora

CİLT EDİTÖRLERİ BİRİNCİ CİLT
Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası:
Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi: MEHMET Ö. ALKAN

İKİNCİ CİLT
Kemalizm: AHMET İNSEL

ÜÇÜNCÜ CİLT
Modernleşme ve Batıcılık: UYGUR KOCABAŞOĞLU

DÖRDÜNCÜ CİLT
Milliyetçilik: TANIL BORA

BEŞİNCİ CİLT
Muhafazakârlık: AHMET ÇİĞDEM

ALTINCI CİLT
İslâmcılık: YASIN AKTAY

YEDİNCİ CİLT
Liberalizm: MUSTAFA ERDOĞAN - MURAT YILMAZ

SEKİZİNCİ CİLT
Sol Düşünce: MURAT GÜLTEKİNGİL

DOKUZUNCU CİLT
Dönemler ve Karakteristikler: ÖMER LAÇINER

ONUNCU CİLT
Feminizm: FERYAL SAYGILIGİL - NACIDE BERBER

MODERN TÜRKİYE'DE SİYASÎ DÜŞÜNCE

10. CİLDİN YAZARLARI

MELTEM AHISKA • NECLA AKGÖKÇE • FEYZA AKINERDEM • NİMET ALTINTAŞ • SEMİHA ARI • HAZAL ATAY • BERFIN ATLI • EMEL UZUN AVCI • EBRU AYKUT • ŞULE N. AYTAÇ (TORUN) • BEYHAN UYGUN AYTEMİZ • NARİN BAĞDATLI • CEMRE BAYTOK • NACIDE BERBER • FATMAGÜL BERKTAY • BEYZA BİLAL • MELISSA BİLAL • AKSU BORA • HÜLYA BULUT • DİDEM ARDALI BÜYÜKARMAN • DELTA MERİÇ CANDEMİR • FUNDA ŞENOL CANTEK • DUYGU CEYLAN • RÜMEYSA ÇAMDERELİ • SEVİLAY ÇELENK • AYŞENUR DEĞER • SERAN DEMİRAL • AYNUR DEMİRDİREK • LUCIE DRECHSELOVÁ • SELİN ÇAĞATAY • GÜLŞEN ÇAKIL DİNÇER • BERNA EKAL • FERİDE ERALP • ZEYNEP CEREN EREN • EMEK ERGUN • NISA GÖKSEL • HANDE GÜLEN • İLKSEN GÜRSOY • EMİNE HIZIR • RUŞEN IŞIK • SUNA KAFADAR • EFİ KANNER • İLKNUR YÜKSEL KAPTANOĞLU • SEVDAGÜL KASAP • FİLİZ KERESTECİOĞLU • İNCİ ÖZKAN KERESTECİOĞLU • BİRSEN TALAY KEŞOĞLU • SİBEL KIR • ZEYNEP KUTLUATA • BERRİN KOYUNCU-LORASDAĞI • BURCU MUTLU • AYLİN ÖZMAN • SARE ÖZTÜRK • DENİZ PARLAK • NURAY SAKARYA • CEMRAN ÖDER • ŞEMSA ÖZAR • YASEMİN ÖZGÜN • İLKAY ÖZKÜRALPLİ • ECE ÖZTAN • SEDA SALUK • SUZAN SANER • GÜLNUR ACAR SAVRAN • FERYAL SAYGILIGİL • NÜKHET SİRMAN • EBRU SOYTEMEL • ÜRÜN ŞEN SÖNMEZ • BURCU ŞENTÜRK • İPEK TABUR • ÜLFET TAYLI • SENEM TİMURÖĞLU • NAGEHAN TOKDOĞAN • BAŞAK TUĞ • HİDAYET ŞEFKATLİ TUKSAL • TÜLİN URAL • İLKNUR ÜSTÜN • MELDA YAMAN • YELDA YÜCEL • ŞAHİKA YÜKSEL • YAPRAK ZİHNİOĞLU

İçindekiler

Sunuş..... 15

AYNUR DEMİRDİREK

Feminist Politikadan Tarih Yazıcılığına..... 23

• ***Beyaz Konferanslar***

SEVDAGÜL KASAP 27

• ***Osmanlı Ermeni Feminizmi:
Zabel Asadur'un Nesi Radikaldi?***

MELİSSA BİLAL 33

EFİ KANNER

*Son Osmanlı Döneminde Rum Milletinde
Kadın Haklarıyla İlgili Görüşler*..... 43

• ***Kadınların Vesayetten Kurtulmasına
Karşı Çıkan Bir Rum Kadın Münevver:
Kornilia Prevezyotu (1878-1964)***

EFİ KANNER..... 46

EBRU AYKUT

*İfratla Tefrit Arasında
Müslüman Osmanlı Kadınları ve Feminizm*..... 56

• ***Balkan Savaşları'nın ve Birinci Dünya Savaşı'nın
Osmanlı'da Kadın Hakları Söylem(ler)ine
Yansımaları***

ZEYNEP KUTLUATA..... 68

- **Müslüman-Türk Kadın Süreli Yayınlarında
Ortadoğu Kadın Hareketleri**
EMİNE HIZIR 78

GÜLNUR ACAR SAVRAN

- Dergicilik Üzerinden Feminizm Tartışmaları
Kaktüs'ten Feminist Politika'ya Sosyalist Feminizm** 84

- **21. Yüzyıl Kadınların Yüzyılı Olacak...:
Şirin Tekeli**
FİLİZ KERESTECİOĞLU 88

- **Somut 4. Sayfa Fikriyatı: Türkiye'de
Yeni Feminizmin Doğuşu**
ŞULE N. AYTAÇ (TORUN) 104

- **Perşembe Grubu ve Yeter!**
NACİDE BERBER 111

- **Feminist Dergisi Ufkunda
Türkiye'de Maddeci Feminizme Bir Bakış**
BERFİN ATLI 116

FUNDA ŞENOL CANTEK

- Türkiye Kadınlığı Keşfediyor:
Elele, Kadınca, Kim** 127

- **Kadınlara Mahsus Gazete Pazartesi**
DUYGU CEYLAN 138

- **Öz(n)el ve Kamusalın Kesişiminde:
Hayatlar Değiştiren Duygu Asena**
SERAN DEMİRAL 143

BİRSEN TALAY KEŞOĞLU

- Yalnızlıktan Meşruiyete...
1980 Sonrası Kadın Hareketi ve Kurumsallaşma** 148

DELTA MERİÇ CANDEMİR

- 2000'lerde Feminizm:
Türkiye'de Feminist Hareketler ve Dijital Aktivizm** 158

- **Feminist Bilinç ve Pratik:
Ayşe Arman'ın De-facto Feminizmi**
SEVİLAY ÇELENK 164

- **Aile İçinde Feminizm:
2000'ler Televizyonunun Kadın ve Aile Formatları**
FEYZA AKINERDEM..... 184
- **Amargi Dergi**
ZEYNEP CEREN EREN..... 193

BEYZA BİLAL - İLKSEN GÜRSOY -
İPEK TABUR - NURAY SAKARYA

- Transfeminizm Dile Gelince:
"Her Şeyimiz Tamamdı Sanki,
Bir Bizdik Noksan!"**..... 198

HİDAYET ŞEFKATLİ TUKSAL

- Türkiye'de İslâmi Feminizm Tartışmaları**..... 216

- **Konca Kuriş (1961-1998)**
AYŞENUR DEĞER - RÜMEYSA ÇAMDERELİ..... 224
- **Feminizmle İlişkisi Bağlamında
Türkiye'de İslâmî Kadın Hareketi**
GÜLŞEN ÇAKIL-DİNÇER..... 239
- **Paravanın Arkasından Çıkıp Mekânı Dönüştürmek:
Kadınlar Camilerde**
DENİZ PARLAK..... 251

NİMET ALTINTAŞ

- "Rıza"dan İtiraza: Alevi Kadınlar**..... 261

RUŞEN IŞIK

- Türkiye Kürt Kadın Hareketi Tarihi
ve Feminist Hareketle İlişkiler:
Dekolonyal Bir Feminizme Doğru**..... 273

- **Gültan Kışanak**
SEMİHA ARI..... 278
- **Feminizm, Sosyal Bilimler
ve Mitoloji Tartışmaları Ekseninde Jineoloji**
NİSA GÖKSEL..... 293
- **Barış Talebi Feminist Bir Talep midir?:
BİKG Deneyimi İçinden Yakın Tarihe Bir Bakış**
FERİDE ERALP..... 302

SELİN ÇAĞATAY

*Kemalist Feminizm: Kadın Hareketi Tarihinin
Göz Ardı Edilmiş “Bariz Gerçeği”* 313

- **Milliyetçilik ve Toplumsal Cinsiyet:
Feminist Teoriden Feminizan Öznelliklere**
NAGEHAN TOKDOĞAN..... 331

AYLİN ÖZMAN

*Muhafazakâr Kadınların Tahayyülünde “Kadın(lık)”:
Analık, Aile ve Eşit(siz)lik Üzerine*..... 339

Sabiha Sertel

BAŞAK TUĞ..... 356

NARİN BAĞDATLI

*Feminizm ve Sol: Türkiye’de
1970’lerde “Kadın Sorunu”* 362

- **Feminizm ve Sendikalar**
NECLA AKGÖKÇE..... 372

BERRİN KOYUNCU-LORASDAĞI

*Yasal Eşitlikçi Siyasal Hak Talepleri Ekseninde
Türkiye’de Liberal Feminizmin Serencamı*..... 386

- **Nezihe Muhiddin ve Türk Kadın Birliği
(1927-1935)**
YAPRAK ZİHNİOĞLU..... 392

SARE ÖZTÜRK

*Çevre Mücadelelerine Kadınların Gözünden Bakmak:
“Ölmek İstemiyoruz!”* 405

BURCU MUTLU - SEDA SALUK

Türkiye’de Üreme Sağlığı ve Kürtaj Tartışmaları..... 411

- **Beden Tartışmaları: Geç Osmanlı Dönemi’nden
Türkiye’ye Kürtaj ve Feminizm**
HAZAL ATAY 422

- **1980’lerden Günümüze
Türkiye’de Feminizm ve Cinsellik**
SUZAN SANER - ŞAHİKA YÜKSEL..... 430

- **Aşk ve Hazzın Politikası:
Çok Aşklılığın Sınırlarında Farklı İlişki Deneyimleri**
HANDE GÜLEN.....441

İLKNUR YÜKSEL-KAPTANOĞLU

**Akademide ve Kamuda
Kadınlara Yönelik Şiddete Yaklaşım**.....454

- **Feminist Hareket ve Erkek Şiddetiyle Mücadele**
BERNA EKAL.....468
- **“Kadının Beyanı Esastır”: 2000’lerde
Yakınların ve Yakın Çevrenin Cinsel Tacizi
ve Erkek Şiddetiyle Feminist Mücadele**
CEMRE BAYTOK.....477

MELTEM AHISKA

**Kadınsı Politikanın Zamanı:
İktidar-dürtüsü ve Feminizm**.....488

NÜKHET SİRMAN - BERNA EKAL

**Feminist Kavramlar, Tartışmalar:
Farklılıklarımızı Düşünmek**.....499

- **Feminizmin “Dalgalar”ı**
AKSU BORA.....506
- **Kızkardeşliğin Feminist Dalgalarda
Çalkantılı Yolculuğu**
ÜLFET TAYLI.....512

BURCU ŞENTÜRK

**Alanlardan Üniversiteye
Feminist Yöntemin Seyri Üzerine Kısa Bir Tartışma**.....520

- **Aynur İlyasoğlu**
EBRU SOYTEMEL.....522

YASEMİN ÖZGÜN

**Feminizm ve Aile Tartışmaları:
Teori-Politika-Pratik İlişkisi ve Çelişkileri**.....530

- **Feminizm, Annelik ve Çetrefilli Halleri**
NÜKHET SİRMAN.....549

FATMAGÜL BERKTAY

Dünden Bugüne “Nafile Biraderlik Sözleşmesi” 560

- **Feminizm ve Erkeklik Çalışmaları İttifakına Dair**
İLKAY ÖZKÜRALPLI 579

YELDA YÜCEL

*Türkiye’de Yerleşik İktisada
Alternatif Bir Yaklaşım: Feminist İktisat* 587

- **Ferhunde Özbay**
ŞEMSA ÖZAR 590
- **Karşılıksız Ev İçi Emek:
Teorik ve Politik Tartışmaların İzini Sürmek**
MELDA YAMAN 602

LUCIE DRECHSELOVÁ

*Siyasi Partiler ve Feminizm:
Programlar, Aktörler, Çarpışmalar* 613

- **Türkiye’de Yerel Siyaset ve Feminizm:
Kadın Koalisyonu**
İLKNUR ÜSTÜN 620

İNCI ÖZKAN KERESTECİOĞLU - AYLİN ÖZMAN

*Türkiye’de Akademi-Feminizm İlişkisi:
Kavramsal Tartışmalar, Tarihsel-Politik Dinamikler,
Güncel Sorunlar* 641

- **Nermin Abadan Unat**
EMEL UZUN AVCI 650

ECE ÖZTAN

*Kesişimsel Feminist Siyaset İçin
Potansiyel Bir Alan: Eğitim* 667

CEMRAN ÖDER

Türkiye’de Feminist Yayıncılık Üzerine 682

- **Türkiye’de Feminizmin Çeviri Kokan Tarihi**
EMEK ERGUN 687

SENEM TİMURÖĞLU

*Edebiyatta Feminist Söz:**Akıldan Kalbe Yazmak (1872-1923)*.....699• *Fatma Aliye*

BEYHAN UYGUN AYTEMİZ.....704

• *Erken Cumhuriyet Dönemi Romanında
Feminist Söz*

TÜLİN URAL.....715

BEYHAN UYGUN AYTEMİZ

*Nezihe Meriç'ten Tezer Özlü'ye:**1960-1980'li Yıllar Edebiyatında Kadın*.....731• *Bir Leylâ Erbil Portresi ya da
Hiçbir Kavme Dâhil Olmayan Bir "Öteki"*

ÜRÜN ŞEN-SÖNMEZ.....738

SİBEL KIR - HÜLYA BULUT

*1990 Sonrası Türkçe Edebiyatta Kadın İmgeleri:**"Özgür Kızlar", Deli ve Yazar Kadınlar*.....753• *"Aşkımın Mezarı" yahut Popüler Edebiyatın
Köşe Taşı Kadın Yazarlardan Feminist Söz Çıkar mı?*

DİDEM ARDALI BÜYÜKARMAN.....766

SUNA KAFADAR

Dil Yarası, Göz Bağı: Sanatta Feminist Müdahaleler.....775*Kaynakça*.....789*Yazarlar Hakkında*.....837*Dizin*.....839*Seçme Metinler*.....857

Sunuş

L 918 yılında Mükerrerem Belkıs *Kadınlar Dünyası* dergisi aracılığıyla feminizmi şöyle tarif eder:

Feminizm ahlâkı yıkan, aileyi yıkan bir cereyan değildir. Feminizm haksızlığı, biçareliği ve müsavatsızlığı kaldırarak yerine ahlâkım, vicdanın muhakemesiyle vücuda getirilecek yeni ve insani bir teşkilat kurmak ve heyet-i içtimayilerde, ailelerde samimi bir muvazenet tesis etmek emelindedir... Halihazırda bundan daha vasi bir cereyan yoktur. Sosyalizm cereyanını bile geçti. Bizim memleketimizde sosyalizm henüz inkişaf etmediği halde feminizm oldukça yaygındır.¹

Sosyolog Andrée Michel'e göre² feminizm sözcüğü Fransızcaya 1837'den sonra girer. Robert Sözlüğü'nden alıntı yapan Michel, "Kadınların toplum içindeki rolünü ve haklarını genişletmeyi öngören bir doktrin" olarak tanımlar feminizmi.³ 1970'lere geldiğinde Michel'e göre feminizmin tanımı artık yalnızca öğretiyi değil eylemi de içermek zorundadır. Şi-

rin Tekeli ise 1983 yılında feminizmden "yeni feminizm" olarak söz eder ve mücadele alanını genişlettiğini ifade eder:⁴

Başta ezilen kadınlar olmak üzere, ezme ve ezilme ilişkilerini tümüyle yadsıyan, bu nedenle insanların ezilmesine yol açan tüm etkenlerin ortadan kaldırılması için mücadele veren bir harekettir. Hayatın her yönünde ortaya çıkan baskı, ezme ve ezilme durumlarına karşı çıkar. Bunun için yeni feminizm, yüzyılın başındaki çok etkili eski feminizm-süfrajat hareketinden farklı olarak, tek bir hedef uğruna kısa vadeli değil, kadınların ve insanlığın özgürleşmesi için çok yönlü ve uzun soluklu bir mücadele verilmesi gerektiğini savunur.

1980'lerin başlarında Türkiye'de feminizm şöyle tartışılmaktadır:

Evet, sonra, iki şeyden faydalandık: Bir tanesi, batılı kız kardeşlerimizin bu işlere daha önce başlamış olmalarından dolayı deneyimlerinden. Yapı-

nın despotluğu-yapısızlığın despotluğu, lidersiz hareket-liderli hareket vs. üzerine batıda ciddi literatür vardı. Bizim o zamanki en iyi batı ayağımız Stelaydı çünkü o dönem Fransa'da yaşıyordu ve bize habire bu tartışmaları taşıyordu. Yani, daha önce o yolu yürümüş kadınların bilgi ve deneyimlerinden yararlanıyorduk. Bir de, organik olarak geliyor ve büyüyor-duk. Mesela kendi aramızda öyle hegemonik bir oluşumun olmaya başladığını sezdiğimiz anda, birileri buna da isyan ediyordu ve o zaman birkaç toplantıyı sırf buna ayırıyorduk. Dolayısıyla, feminist hareketten galiba benim kendi adıma çıkardığım teorik bir şey şu: Her zaman, her yerde, her kadın için geçerli olan bir tek biçim yok. Hareket, biçimini kendisi yaratır ama bunun için de bilinç yükseltme yapmak şart, diye düşünüyorum.⁵

Bu söylem aslında feminizmin teorisinin nasıl şekillendiğini, keşfetmeye açık olduğunu, devrimci özelliğini de vurgulamaktaydı. İkinci Dalga feministler kuşağından, 1973'te Fransızca konuşulan ülkelerde çıkan ilk feminist dergisi olan *Cahier du Griffın* kurucularından, şair ve felsefeci de olan Collin'e (1928-2012) göre de feminizmin kurucu bir kitabı yoktur:

Marx'ın Marksizm içindeki rolünü Simone de Beauvoir feminizmde oynamaz. İkinci Cinsiyeti tekrar tekrar okuyabilir, ondan esinlenebilir ve onun hakkında tartışabiliriz ama o bizim dogmamız değildir. Tarihsel

olarak başvuru bir metindir o. Ve böyle birçok metin vardır ama hiçbiri kurucu bir metin değildir. Kitap bir anlamda yazılmayı beklemektedir.⁶

Feminizm, kadınlar olarak geçmişteki tartışmaları, mücadeleleri, politik hattı öğrenerek, gözden geçirerek, tartışarak yeniden, hep yeniden kendimizi kurmak, deneyim aktarmak, tecrübe oluşturmaktır bir anlamda. Bu cilt de esasen bu topraklarda feminizmle ilgili olarak kadınların politik ve ideolojik açıdan ne biriktirdiklerine, ne düşündüklerine, hangi izleklerden gelerek bulduklarını ya da ayrıldıklarına dair yazıları içermektedir.

Türkiye'de 1970'ler ve özellikle 1975-1980 arası feminizmin değil; kadın sorununun gündemde olduğu yıllardır. Onun da sosyalist mücadelenin başarıya ulaşmasıyla çözüleceği düşünülür. 1975 yılında kurulan İlerici Kadınlar Derneği (İKD) bu dönemde kurulan sosyalist kadın derneklerinin en çok ses getirenlerindedir. Kadınlar için önemli kampanyalar üretir: Eşit işe eşit ücret, kreş ve doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaştırılması, doğum izinlerinin artırılması gibi talepler bunların en göze çarpanlarındandır.

1980'ler feminizmin siyasal bir ideoloji ve hareket olarak ortaya çıktığı yıllardır. Kadınların evlerde, dergi çevrelerinde, bilinç yükseltme gruplarında bir araya gelerek çeviriler yaptıkları, Kadın Çevresi adında ilk feminist yayınevinin kurulduğu, fe-

minist örgütlenmenin ilke ve yöntemlerini oluşturdukları, kamusal alana çıktıkları, feminist kampanyaların örgütlendiği dönemdir ve de aslında kendilerinden çok daha önce aynı yerde kadınların sözlerini dillendirmeye başladıklarının farkında de-ğillerdir henüz.⁷

Osmanlı kadınlarının nasıl politik bir birikim yarattığı ise ancak 1990'lı yılların kadın tarihçilerinden öğrenilebilir. Osmanlı'da feminizm sözcüğünün ilk ne zaman kullanıldığını tam olarak bilmemekle birlikte, 1899 yılında Ebüzziya Tevfik feminizm sözcüğünü kullanarak Fransızcadan yapılan çevirideki sorunları tartışır.⁸ 1993 yılında Aynur Demirdirek'in kaleme aldığı *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi* ve 1994 yılında Serpil Çakır'ın *Osmanlı Kadın Hareketi* isimli eserleri bu coğrafyadaki kadınların tarihe ve kendilerine bakışlarını sorgulamasını sağlar.

Osmanlı kadınlarının hak arama mücadelesi açığa çıkarıldıkça kadın tarihinin boşluklarının tamamlanmakta olduğu ve tarihin yeni bir bakış açısıyla yeniden yazılması gerektiği düşüncesi güçlenir. Beslenen geleceği öğrenmek ve bunun üzerine düşünmek için bu iki eser de oldukça bilgi barındırmaktadır: Örneğin, bu dönemde yayımlanan bir dergi olan *Hanımlara Mahsus Gazete* (1895-1908), derginin yayın amacının açıklandığı ilk sayıda, özellikle nesil yetiştiriciliği yönünden ötürü kadınların da geliştirilmesi, yükseltilmesi ge-

rektiğini vurgular, kadının içinde bulunduğu durumla toplum arasında bağlantı kurulur. Aynı yazıda derginin başlıca iki amacı açıklanır: Dergi aracılığıyla entelektüel Türk kadınları ve eserleri tanıtılacak, yayınlanacak, böylece Türk kadınının yeteneği kamuoyuna gösterilecektir. Yazılarında kadınların, özellikle Müslüman kadınların kendi tarihlerini bilmediklerini vurgulayan Fatma Aliye, ünlü İslâm kadınlarının başarılarından örnekler verir, kadınların kendi tarihlerini araştırmalarının önemine dikkat çeker. Verdiği örneklerde İslâmiyet'in eğitim ve ilerlemeye engel olduğu, kadını esarete mahkûm ettiği yolundaki yanlış kanıyı ortadan kaldırmayı hedeflediğini vurgular. *Hanımlara Mahsus Gazete*'nin yazı kadrosundaki kadınlar dönemin aydın-bürokrat kesiminin kızları ya da eşleri olan entelektüellerdir. Hepsi yazın yaşamında belli bir yere sahiptir. Bunda aldıkları eğitimin rolü büyüktür. Derginin yazarlarından bazıları, II. Meşrutiyet dönemi öncesinde yazıları ve öne sürdükleri fikirlerle etkili olmuş Nigâr Hanım, Fatma Aliye, Makbule Leman, Emine Semiye'dir.

Bu dönemin ilk kadın dergilerinden biri de *Demet*'tir. (30 Eylül 1908 - 11 Kasım 1908). Yedi sayı yayımlanan derginin ilk sayılarında kadınlardan çok erkek yazarlara rastlanır. Dergide kadın ve çocukların eğitimi, kadın terbiyesi, yüz bakımı, moda en çok işlenen konulardır. Ayrıca çok az olmakla birlikte siyasetle ilgili yazılar

da çıkar. Bu yazılar sayesinde kadınlar ilk kez siyasi makaleler okumaya başlar. İsmet Hakkı Hanım burada çıkan bir yazısında yaradılış olarak erkeklerin kadınlardan üstün olduğu iddialarını tamamen reddeder. Fransa'da Madam Curie'den, İngiltere'de süfrajetlerden örnekler verir.⁹

Kadınlar Dünyası (1913-1914 ve 1918-1921) amacı, üslubu, içeriği, faaliyetleri ve okur düzeyiyle kendinden önce çıkmış dergilerden farklı bir yere sahiptir. Dergi, kadın hakları mücadelesini başlatır ve Osmanlı kadını ile ilgili önemli bilgiler verir. Kurucusu Ulviye Mevlan'a göre en önemli sorun kadının üretici değil, tüketicisi olmasıdır. Ulviye Mevlan'ın temel hedefi kadınlığı uyandırıp bilinçlendirmek, üretken hale getirmektir.¹⁰ Dergiye göre kadınlar ancak hemcinsleriyle dayanışma içinde sorunlarına çare bulabilirler. Kadınlar dergiye gönderdikleri mektuplarda, dergi çıkmadan önceki umutsuzluklarını açıklar, bu durumu böyle bir derginin o zamana kadar olmayışına bağlarlar.

Serpil Çakır'ın kitabı esas olarak *Kadınlar Dünyası* dergisi temelinde, Osmanlı kadınlarının seslerini duyurma mücadelesine yer vermektedir. Aynur Demirdirek ise *Şükûfezar, Hanımlara Mahsus Gazete, Demet, Mahâsin, Kadın/Selanik, Kadın/İstanbul, Kadınlar Dünyası ve Kadınlık* dergilerini inceleyerek Osmanlı kadınlarının mücadelesini anlatır. Her iki kitap da Osmanlı kadınlarının eğitim, çalışma

hakkı arayışının en önemlisi de hâlâ peşinde olduğumuz kadınların görünür olma, sokağa çıkabilme, konuşabilme özgürlüğü mücadelesinin ne kadar eskilere dayandığını kavramamıza vesile olur.

1990'lar feminizmin baktığı alanların çeşitlendiği,¹¹ 1980'lerde biriktirdiği bilgi ve deneyimin kurumsallaşmaya başladığı, bununla birlikte örgüt içi demokrasi sorunlarının başka bir boyut kazandığı bir dönem olur. Bu dönem aynı zamanda tüm kadınların kadın olmaktan kaynaklı ortak bir ezilmişliği olduğunu söyleyen feminizm yaklaşımındaki "biz kadınlar eziliyor ve sömürülüyoruz," diyen kolektif politik öznenin parçalanmaya başladığı bir süreçtir. Kadınlar cinsiyetleri dışında ait oldukları kimliklerden dolayı farklı şekilde ezildiklerini ve sömürdüklerini ilan edeceklerdir. 1990'larda örgütlü Kürt ve Müslüman kadınlar hem kendi politik dillerini kuracaklar hem de o ana kadar var olan feminist politika ve hareketi beyaz ve orta sınıf olmakla eleştireceklerdir. Bu dönem feministler açısından önemlidir. 80'lerde Kürt hareketi ve İslâmi hareket içinde kendilerini feminist hareketin bir parçası olarak hissedememiş olan kadınlar, feminist talepler geliştirip bu talepler etrafında örgütlenerek sürece damgalarını vurur. Kürt kadınlar, hem patriyarka üzerinden milliyetçiliği hem de Türkiyeli feministlerin "Türk"lüğünü sorgular. Müslüman feministler ise, feministlerin seçkin, benmerkezci tavrı

na karşı çıkararak inançlarıyla patriyarkal sistem tarafından ezilmeyi reddedişleri arasında bir çelişki olmadığını anlatmaya çalışır. Bu iki duruş, kadınlar arasında oldukça gergin ama verimli tartışmalara neden olur.

90'lar kadın hareketinin dallanıp budaklandığı dönem olarak adlandırılabilir. Farklı kadın örgütlenmeleri arasında birlikteliğin görüldüğü,¹² hareketin büyük şehirlerden çıkarak başka şehirlerde de örgütlenmeye başladığı söylenebilir. Başka bir boyutu da üniversitelerde çok sayıda kadın çalışmaları bölümünün açılmasıdır. Yine 90'larda başlayan "proje feminizmi" ise feministler arasında gerilimli bir tartışma alanı olan hâlâ da önemini yitirmeyen can alıcı bir mesele olarak durmaktadır.

2000'li yıllar ise kadın tarihi açısından yapılan çalışmaların bereketlendiği bir dönemdir. *Kadınsız İnkılap* (2003) ve *Bir Adalet Feryadı; Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist Yazar 1862-1933* (2006) isimli kitaplar bu çalışmaların en çarpıcılarından kuşkusuz. Kitabı derleyenlerden Lerna Ekmekçioğlu yazmış olduğu Sonsöz'de son derece haklı bir eleştiri getirerek, 1990'lara kadar Osmanlı kadınlarına ait belgeler derlenirken Müslüman-Türk olmayan kadınlara yer verilmediğini söyler; tarihyazımında bu kadınlardan bahsedilmemesini Trouillot'dan ödünç aldığı "sessizleştirme" kavramı ile açıklar. Türkiye'deki arşivlerin adeta araştırmacıda Türk olmayanlar hakkında

merak uyandırmamak üzerine olduğu saptamasını yapar. Bunu anlamamıza, düşünmemize yol açacak zihin açıcı sorular sorarak yazısını bitirir. Kitap, Elbis Gesaratsyan (1830-1911), Sırpuhi Düsap (1841-1901), Zabel Asadur (1873-1934), Zabel Yesayan (1878-1942), Hayganuş Mark (1885-1966) isimli kadınların dönemlerinde hem kadınlar hem toplum için yaptıkları öncü faaliyetleri, mensup oldukları milletle ve devletle ilişkilerinde sorun yaratacak radikal denebilecek söylemlerini, feminizme bakışlarını, dergi çıkartma faaliyetlerini, kadınların eğitimi ve kamusal yaşamda varlık gösterebilmeleri için yaptıkları çalışmaları, yazarlık deneyimlerini ve en önemlisi de birbirleriyle olan ilişkilerini, birbirlerinin yolunu açmalarını, dostluk ve dayanışmalarını anlatmaktadır. *Kadınsız İnkılap* ise, Nezihe Muhittin'in Cumhuriyet'in kurulma sürecinde kadınların siyasette yer alması için mücadelesini ve Türk Kadınlar Birliği'nin kuruluş ve sönmümlenmiş sürecinin öyküsünü anlatarak Türkiyeli kadınların hak arama mücadelesindeki taşlı yolları gözler önüne serer. Yine 2000 yılında ilk baskısı yapılan Ayşe Durakbaşa'nın *Halide Edip; Türk Modernleşmesi ve Feminizm* kitabı da önemli bir edebiyatçı ve siyasetçi olan kadın figürünün feminist açıdan değerlendirilmesi ve feminist biyografi yazımı bakımından önemli bir yere sahiptir.

2000'li yıllarda kadınların mücadelesi sonucunda Medeni Kanun ve

Türk Ceza Kanunu'ndaki değişimler "lobi" kavramını da proje feminizmi gibi feministlerin politik tartışmalarının odağına taşır. Bu dönem için feministlerin ve feminist olmayan grupların bir araya geldiği bir kadın hareketi söz konusudur. Tabii platform ve koalisyon tipi örgütlenmeler de eklenebilir. Kadın emeği üzerinden kadın dayanışmasının yolunun açılması özellikle 2007'den itibaren "Novamed Grevi"nin etkisiyle yaşanır.

2000'li yıllar erkek şiddeti nedeniyle en ciddi kayıpların verildiği dönemdir. 2000'li yılların ikinci yarısında "Kadının beyanı esastır" feministlerin en önemli kazanımlarından biri olurken diğeri de 2012 yılında çıkan 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'dur. Ancak bu dönemde hükümetin aile yanlısı politikalarıyla bu yasanın kaldırılma girişimleri de başlar, Kadın Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na dönüştürülür. Kürtaj yasağı gündeme gelir, boşanma zorlaştırılır, nafaka sınırlandırılması söz konusu olur, bakım emeği ve annelik dayatması tartışmaları ağırlık kazanır, diyanet sosyal politikaların aracı haline getirilir, toplumsal cinsiyet eşitliği yerine toplumsal cinsiyet adaleti kavramı dolaşıma sokularak ideolojik bir mücadele başlatılır.

2000'li yılların ikinci yarısında gerek LGBTİ+ hareketinin güçlenmesi, gerekse feminist gruplar içinde queer oluşumların yükselmesi feminist politika içinde kendini daha da sorgulayan

heteroseksizm, homofobi ve transfobi tartışmalarını da içeren bir dönüşüm yaratır.

2010'lu yıllarda feminizmle ilgili çeviri ve telif kitapların sayılarının arttığı, ayrıca iki feminist yayınevinin kurulduğu görülür: Ayizi Kitap (2010) ve Güldünya Yayınları (2014).

Dünden bugüne her geçen gün kadın hareketi, kadın dayanışması güçleniyor, mücadele pratikleri artıyor, çeşitleniyor. Elinizdeki bu kitap ile bu alandaki çalışmalara karınca karınca katkı sunmaya çalıştık.

Feminizm cildini Nacide Berber'le birlikte iki yılı aşan bir süre zarfında topladık. Temel meselemiz, bu topraklarda 19. yüzyıldan itibaren feminizme dair üretilen fikirleri bir araya getirmektir. Ancak, elbette bu fikriyatın nasıl ve kimler tarafından üretildiği de önem taşımaktaydı. Hem bu fikriyatı üreten özneleri olabildiğince ortaya çıkarmak hem de hangi yollardan, nasıl zorluklardan geçtiklerini anlamaya çalışmaktı amacımız. Çok istememize rağmen sayfa sınırlamasından dolayı yer veremediğimiz başlıklar ve yazarlar oldu. Ancak çalışma alanımız öyle politik ve ideolojik bir hat ki kendi içindeki tartışmaların ("dalgalar", "aşk ve haz", "kadınsı politikanın zamanı", "farklıklarımızı düşünmek", "kızkardeşlik", "aile", "annelik", "erkeklik çalışmalarıyla feminizm ilişkisi", "akademi ve feminizm ilişkisi" gibi) dışında, şimdiye kadar tartışılmış bütün kavramlara, disiplinlere, akımlara, alanlara, politi-

kalara (tarih, edebiyat, iktisat, emek, siyaset, eğitim, çeviri, yöntem, sanat, yayıncılık, beden ve cinsellik, şiddet, çevre mücadelesi, liberalizm, Kemalizm, milliyetçilik, muhafazakârlık ve tabii ki sol ve sendikalar) yeniden bakmayı, tartışmayı ve de çoğunlukla da meydan okumayı gerektiriyor.

Feminist fikriyat ve feminist mücadele birbirini tamamlar, birbirinden beslenir. Bu ciltteki yazılar da bu görüşümüzü doğrulamakta. Türkiye’de

feminist politika ve ideolojinin izini sürmeye, bugüne kadar biriktirdiklerimizi derlemeye çalıştık. Başta, feminizme dair düşünmüş, söz söylemiş, tartışmış, sokağa çıkmış, isyan etmiş, arkadaşıyla dayanışmış, örgüt kurmuş, dergi çıkarmış, çeviri yapmış kadınlar olmak üzere bu cilde yazarak ya da okuyarak katkıda bulunan, emek veren herkese çok teşekkür ederiz.

FERYAL SAYGILIGİL

DİPNOTLAR

- 1 (8 Haziran 1918). "Kız Mekteplerinde Ahlâk ve Terbiye-i Ahlâkiye", *Kadınlar Dünyası*, s. 177.
- 2 Andrée Michel, *Feminizm*, Kadın Çevresi Yayınları, 1984, s. 17.
- 3 Feminizmin ilk tıbbi bir anlamı vardı: Erkek öznenin dişileştirilmesi. Bunu bu şekilde tanımlayan ise 1872 yılında Alexandre Dumas idi. Bkz. Klejman Laurence - Rochefort Florence, *L'égalité en marche; Le Féminisme sous la troisième République*, Presse de la Fondation nationale des sciences politiques/ Des femmes/ Antoinette Fouque, Paris, 1989, s. 23.
- 4 *Somut*, 4 Mart 1983, sayı 31.
- 5 Şule Aytaç, *Amargi Feminizm Tartışmaları*, 2011, s. 291.
- 6 Françoise Collin, Irène Kaufer, *Feminist Güzergâh*, çev. Gülnur Acar Savran, Dipnot Yayınları, 2015, s. 33.
- 7 Bkz. Yaprak Zihnioğlu, "Feminizmin İlk Günleri", *Pazartesi*, sayı 25, Nisan 1997.
- 8 Van Os, Nicole A.N.M., "Osmanlı Müslümanlarında Feminizm", *Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası; Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, İletişim, İstanbul, 2001, s. 338.
- 9 İsmet Hakkı, "Kadınlarımız ve Maarif", *Demet*, 24 Eylül 1324, no. 2, s. 24-27.
- 10 Ulviye Mevlan, "Düşünüyorum", *Kadınlar Dünyası*, 2 Mart 1918, no. 163, s. 2.
- 11 Örneğin yöntem tartışmaları, bkz. Serpil Çakır-Necla Akgökçe, *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem*, Sel Yay., 1996, kadın emeğiyle ilgili tartışmalar, bkz. Gülnur Acar-Savran ile Nesrin Tura'nın *Kadının Görünmeyen Emeği: Maddecî Bir Feminizm*, Kardelen Yay., 1992, derlemesi gibi.
- 12 Sığınaklar kurultayının toplanması örneğin.

